

SPORT ILAJLARINIŶ ZAMANAGÓY RAWAJLANIW BASQISHLARI

Saparniyazov S.K.

Pedagogika ilimleri boyınsha filosofiya doktori (PhD) - Ózbekstan mámleketlik dene tárbiya hám sport universiteti Nókis filiali docenti wazıypasın atqarıwshı
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20813478>

“InsanniŶ fizikalıq jetilisiwi tábiyattıń sawǵası emes, al onıń maqsetke muwapıq qáliplesiwiniŶ nátiyjesi bolıp tabıladı” (Ibn Sina). İnsan tárepinen aqıl-oy, fizikalıq hám ruwxıy kúshlerdiŶ úylesimli kombinaciyası onıń rawajlanıwı hám jetilisiwi dawamında joqarı bahalandı. Ullı insanlar óz shıǵarmalarında fizikalıq yamasa ruwxıy tárbiyanıń ústinligin atap ótpesten, hár qanday pazıyletlerdi hádden tis asırıp jiberiw, qáliplesiw shaxstıń únles rawajlanıwınıŶ buzılıwına alıp keletuǵının tereń ańlaǵan hám jaslardı hár tárepleme rawajlandırıw zárúrligin atap ótken. Adamzat jámiyetiniŶ payda bolıw dáwirinen baslap, “mádeniyat” ataması áhmiyetli túsinikke aylanıp, “óndiriw”, “qayta islew”, “tárbiya”, “bilimlendiriw”, “rawajlanıw”, “húrmet” sıyaqlı túsinikler menen tıǵız baylanıslı halda qollanılgan. Zamanagóy jámiyettegi bul atama ózgeriwsheń iskerliktiŶ keń sheńberine hám onıń nátiyjelerine sáykes keletuǵın qádiriyatlar túrinde, atap aytqanda, “óz tábiyatınıŶ ózgeriwın” qamtıp aladı.

Dene mádeniyatı - bul insaniyattıń ulıwma mádeniyatı bólimi (tómengi sisteması), bul ótmishti rawajlandırıw hám jańa qádiriyatlardı jaratıw ushın, tiykarınan, adamlardıń rawajlanıwı, densawlıǵın jaqsılaw hám tárbiyalaw tarawındaǵı dóretiwshilik iskerligi bolıp tabıladı.

Insandı rawajlandırıw, tárbiyalaw hám jetilistiriw ushın fizikalıq mádeniyat shaxstıń imkaniyatlarınan, tábiyattıń tábiyiy kúshlerinen, adamzat pánleriniŶ jetiskenliklerinen, medicina, anatomiya, fiziologiya, psixologiya, pedagogika, gigiena pánleriniŶ anıq ilimiy nátiyjelerinen paydalanadı. Adamlardıń kásiplik-óndirislik, ekonomikalıq, sociallıq, áskeriy jumıslar hám basqa qatnasıqları menen úzliksiz baylanısqan dene mádeniyatı búgingi kúnde, joqarı mektep reformaları dáwirinde, gumanitarlıq hám mádeniy-dóretiwshilik wazıypalardı orınlawda áhmiyetli tásir kórsetedi. Burınǵı túsiniklerdiŶ mánisin qayta kórip shıǵıw, ásirese, bahalı hám áhmiyetli.

Akademik N.I. Ponomarev keń materiallardı úyreniw nátiyjelerine súyenip, dene tárbiyasınıŶ payda bolıwı hám dáslepki rawajlanıw tariyxı ushın tiykar bolǵan juwmaqqa keldi: “Insan tek ǵana ásbaplardı islep shıǵıw, miynet processinde, sonday-aq, ózin turaqlı túrde jetilistiriw procesinde emes, al insan denesi tiykarǵı óndirislik kúsh sıpatında shaxsqa aylandı”. Áyne usı dáwirde adam jańa kónlikpeler, turmıshlıq háreketler, kúsh, shıdamlılıq, tezlik sıpatların qádirlegen.

Sol sebepli arxeologiya hám etnografiya insanniŶ rawajlanıwın, dene mádeniyatın áyyemgi dáwirlerden baslap baqlap barıw imkaniyatın jarattı. Ilimiy izertlewler nátiyjeleri dene mádeniyatın biziŶ eramızǵa shekemgi 40 mıń jıldan 25 mıń jılǵa shekemgi dáwirde insan iskerliginiŶ derlik ǵárezsiz túri sıpatında ajratıp kórsetiwge imkan beredi. Tas dáwirinde ilaqtırıw qurallarınıŶ payda bolıwı hám keyin ala jawıngerlerdi tayarlaw, motorlıq pazıyletler menen tabıslı awlawdı dushpanlardan qorǵaw kepili sıpatında rawajlandırıw hám jetilistiriw zárúrligi júzege keldi.

Kóplegen xalıqlarda dene tárbiyasınan paydalanıw dástúrleri hám úrp-ádetleri, onıń tárbiyalıq quram bólegi, bir jas toparınan ekinshisine ótiw waqtında máresimlerde sáwleleniwi júdá qızıq. Máselen, jas jigitlerge belgili sinaqlar ótkerilmesten aldın turmısqa shıǵıwǵa ruxsat

berilmegen hám testler ótkerilgen, qızlarǵa óz aldına turmısqa jaramlılıǵın dálillemegenshe turmısqa shıǵıwǵa ruxsat berilmegen.

Ózbekstan Respublikası ǵárezsizlikke erisiwi menen jańa zamanagóy mámlekette, sonıń ishinde, sociallıq process belgileytuǵın dene tárbiyası hám sport tarawında rawajlanıwdıń jańa basqısı baslandı.

Ózbekstanda dene mádeniyatın jáne de rawajlandırıw ushın siyasiy, ekonomikalıq hám sociallıq tiykarlardı jámiyet mádeniyatı rawajlanıwınıń kúshli faktori sıpatında qalıplestiriwge úlken áhmiyet beriledi. Salamat áwladtı tárbiyalaw mámleketlik siyasattı belgilewdegi tiykarǵı wazıypalardan birine aylandı.

Usı múnásibet penen “Salamat áwlad ushın” qorı shólkemlestirilip, 2015-jıl sentyabr ayında “Dene tárbiyası hám sport haqqında” ǵı Nızamınıń jańa redakciyası, Prezidenttiń pármanları hám húkimettiń futbol, tennis, gúres, boks hám basqa da sport túrlerin rawajlandırıw haqqındaǵı qararları qabıl etildi. Dene tárbiyasınıń rawajlanıwında Ministrler Kabinetiniń “Ózbekstanda dene tárbiyası hám sporttı bunnan bilay da rawajlandırıw ilajları haqqında”ǵı 271-sanlı qararı tarawdı rawajlandırıwdıń tiykarǵı parametrlerin belgilep bergen.

Bunnan tısqari, Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlaması hám úzliksiz bilimlendiriw processinde ǵalabalıq sporttı shólkemlestiriw sisteması mámlekettiń intellektuallıq hám fizikalıq resursların qalıplestiriwdıń tiykarǵı faktorlarına aylandı. Kadrlar tayarlaw milliy baǵdarlamasınıń qabıl etiliwi menen barlıq student jasları qamtıp alatuǵın turaqlı túrde ǵalabalıq sport jarısların shólkemlestiriw hám ótkeriw úylesimli sistemaǵa, izbe-izlik hám úzliksizlikke iye boldı, onıń mánisi 3 basqıstıan ibarat ǵalabalıq sporttı shólkemlestiriwden ibarat: 1-basqısh – “Úmit násheleri” oyını, (Ulıwma bilim beriw mektepleri oqıwshıları ushın); 2-basqısh – “Bárkamal áwlad” oyınları (akademiyalıq licey hám kolledjlerde oqıp atırǵan jaslar ushın), 3-basqısh – “Universiada” (joqarı oqıw orınları studentleri ushın). Olardıń barlıǵı hár qıylı dárejedege aymaqlıq, xalıqaralıq jarıslarda, jáhán chempionatlarında, Aziya hám Olimpiada oyınlarında qatnasıwǵa tayarlıq basqısı bolıp esaplanadı.

Respublikada arnawlı testler birden-bir sport standartları menen birgelikte usınılǵan mektepke shekemgi jastan ǵarrılıqqa shekemgi pútkil xalıq ushın shólkemlesken dene tárbiyası sisteması jaratılǵanınan maqtanıwı múmkin. Bilimlendiriw mákemelerinde klassifikaciyalaw hám bilimlendiriw baǵdarlamalarında bul arnawlı testler óz ornına iye. Bul testler hám standartlar adamlardıń kúndelikli turmısına engiziliwi dene mádeniyatınıń barlıq dárejeleri iskerligin rawajlandırıwǵa imkan berdi hám millettiń keyingi fizikalıq rawajlanıwı faktori sıpatında qaraldı.

Kóplegen dene tárbiya hám sport ilajları menen bir qatarda xalıqtıń er adamlar qatnasıwındaǵı “Alpamıs” hám hayallar qatnasıwındaǵı “Tumaris” festival oyınları ótkerilmekte.

Sporttıń rawajlanıwı hesh qashan izolyaciyalanǵan mámleket penen sheklenbeydi. Olar tez xalıqaralıq kólemde tán alınbaqta. Xalıqaralıq dárejedege sport túrleri arasında múnásip orın iyelegen hám Olimpiada oyınları baǵdarlamasına múnásip kiriw kelesheğine iye bolǵan ózbek gúresi buǵan mısál bola aladı. Bul Ózbekstannıń xalıqaralıq sport hám olimpiada háreketiniń rawajlanıwına qosqan úlken úlesi boladı.

Dene tárbiyası hám olimpiada háreketin rawajlandırıwǵa qosqan úlken úlesi ushın Birinshi Prezident XOKtıń Lozannadaǵı shtab-kvartirasında, 1996-jılı Olimpiada Altın ordeni, birinshi Jaslar Olimpiada Keńesiniń Altın ordeni menen sıyıqlandı.

Bul siyrek ushirasatugin silylqlar ham hujjetlerdin barligi O'zbekstan Respublikasi Olimpiya da'iqi muzeyinde bolip, olar tariyxiy eksponat sypatinda ulken qiziqiwshiliq oyatadi ham keleshek awladlar ushin bizi' dawirimizdin dene madeniyati rawajlaniwini' biybaha miyrasi bolip qaladi.

O'zbekstanda sport ham dene madeniyatın rawajlandirwga ulken itibar qaratilmaqta. Garezsizlik jillarında elimizde hawesker ham professional sportshilar, trenerler ham toreshilerdi tayarlawdin natijeli sisteması jaratildi. Bul maqsetlerdi har tarepleme amelge asirw, salamat turmis tarizin ke'nen ugit-nasiyatlaw, har tarepleme rawajlangan jaslardi tarbiyalaw, respublikada dene tarbiyası ham sportti bunnan bilay da rawajlandirwga jardem beredi.

Bul bag'darda alip barilip atirgan reformalardin ahmiyetli huqiqiy tiykarı - bul "Dene tarbiyası ham sport haqqında"gi O'zbekstan Respublikasi nizami ham puqaralardi, asirese, jaslardi, hayal-qizlar ham balalardi dene tarbiyası ham sportqa tartiwga qaratilgan basqa da normativlik-huqiqiy hujjetler bolip esplanadi.

Bugingi künde O'zbekstan - sozini' toliq manisinde sport mamleketi tusiniledi. Jaslار arasında salamat turmis tarizi ke'nen jolga qoyilip, sport ke'nen ugit-nasiyatlanbaqta. Abiraylı xalqaraliq jarislarda joqari natijelerga erisip, je'nislerdi qolga kirgizip atirgan o'zbekstanlı sportshilar putkil dunyaga mamleketimizdin joqari sport potencialın korsetpekte. 2016-jılı Braziliyada, 2021-jılı Yaponiyada, 2024-jılı Franciyada bolip otken Olimpiada ham Paralimpiada oyinlarında sportshilarımız erisken natijeler O'zbekstandı dunya sport jamiyetshiligine sport jedel rawajlanıp atirgan mamleket sypatında tanistirdi. Biz bunnan haqılı turde maqtanamız.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. T.: "O'zbekiston", 2017. – 485 b.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 3 iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari"gi PQ-3031-sonli qarori.
3. Axmatov M. Ommaviy sport musobaqalarida boshqaruv tizimi va uni takomillashtirish. //Iqtisod va ta'lim, 2003